

# Een Moeizaam Mandaat: De eerste Europese verkiezingen in Nederland

Historisch onderzoek naar het publieke debat in Nederland  
over de eerste verkiezingen van het Europees Parlement in  
1979

Radboud Universiteit Nijmegen



*Bachelorscriptie Politieke Geschiedenis*

*Door: Willem van Rooijen – s4767500 – 15 januari 2021*

*Begeleider: Heumen, L. van*

## Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Status Quaestionis	4
2.1 Het Democratisch tekort van de Europese samenwerking	4
2.2 De Nederlandse politiek en het Europees Parlement	7
2.3 Publiek debat over Europese integratie	9
3. Onderzoeksopzet	10
3.1 Onderzoeksvraag	10
3.2 Bronselectie en methode	10
3.3 Opbouw	12
4. De (toekomstige) macht van het Europees Parlement	13
4.1 De misleidende publiekscampagne: 'Kom op voor Europa!'	13
4.2 Een verkozen EP op weg naar nieuwe competenties	17
4.3 De machtsbalans tussen Brussel en Den Haag	21
5. De drang naar toegewijde Europarlementariërs	22
6. Een nationaal circus voor een nepmandaat	24
6.1 Zorgen over een teleurstellende opkomst	24
6.2 Europese campagne gevoerd door nationale gezichten	26
7. Conclusie	28
8. Bibliografie	30

## **1. Inleiding**

De Europese Unie ligt al jaren toenemend onder vuur. Van de moeilijkheden van de vluchtelingen crisis, naar de historische Brexit, tot aan de onwilligheid om samen te werken ten tijde van de covid-19 pandemie: het afgelopen decennium werden de sprongen voorwaarts die wel zijn gemaakt op het gebied van Europese integratie overschaduwd. Tegelijkertijd koesteren steeds meer politieke partijen uit lidstaten van de EU eurosceptische standpunten. Een eigen variant van de Brexit duikt hier en daar in de uithoeken van het politiek spectrum op in de partijprogramma's voor nationale verkiezingen. Pro-Europese partijen worden door deze ontwikkeling uitgedaagd om hun argumenten scherper te formuleren; het gevolg is dat Europa als thema een steeds voornamere plek krijgt binnen de nationale politiek.

De manier waarop burgers van alle EU-lidstaten over deze kwesties hun mening kenbaar kunnen maken ligt voor de hand. Het Europees parlement is sinds 1979 hét Europese orgaan waar alle Europese kiezers door middel van directe verkiezingen vertegenwoordigd worden. Ondanks deze mogelijkheid wordt door velen binnen Europa, uit wetenschappelijke en maatschappelijke hoek, een groeiende kloof tussen burger en politiek onderschreven. Deze kloof wordt getypeerd door zorgen over de toekomst van Europa en het gebrek aan inspraak dat het volk van de lidstaten zou hebben. De 'technocraten in Brussel' lijken voor bijna iedereen buiten bereik. Hoe oud zijn deze zorgen? En hoe keek men aan tegen de voornaamste poging tot op heden om de Europese samenwerking te democratiseren? Dit onderzoek analyseert aan de hand van nationale kranten het publieke debat in Nederland, om te achterhalen of er ook in aanloop naar de eerste Europese verkiezingen in 1979 al sprake was van een kloof tussen burger en politiek op het gebied van Europese integratie.

## **2. Status Quaestionis**

### **2.1 Het 'Democratisch tekort' van de Europese samenwerking**

De eerste verkiezingen van het Europees Parlement vormden een grote sprong binnen de democratisering van de Europese gemeenschappen. Het wetenschappelijk debat over het al dan niet bestaan van een democratisch tekort binnen deze samenwerking wordt gedomineerd door politicologische stellingnames. Het is een normatieve discussie waarbij het antwoord op de centrale vraag vaak gegeven wordt vanuit een uiteenlopende

definitie van democratie in contrast met de Europese realiteit. Auteurs die van mening zijn dat de EEG/EU geen democratisch tekort kent, zoals bijvoorbeeld de invloedrijke politicologen Andrew Moravcsik en Giandomenico Majone, halen vaak de vele 'channels of representation' aan die de Europese samenwerking kent, en haar internationale uniciteit.<sup>1</sup> Tegenstanders van dit idee zien nog veel problemen met de Europese mate van democratisering. Onder andere reageren de politicologen Andreas Follesdal & Simon Hix negatief op de stellingnames van Moravcsik en Majone. Binnen de democratische factoren die de Europese samenwerking kent ontbreken volgens hen een aantal belangrijke aspecten. Het ontbreekt bijvoorbeeld het Europees parlement, als enige direct verkozen supranationale orgaan ter wereld, aan mogelijkheden om het mandaat van de Europese burger responsiever in te vullen, en daarmee de afstand tussen kiezer en parlement te verkleinen.<sup>2</sup> De politicologische meningsverschillen op dit gebied blijven veelal haken bij de 'standards' over wat wel of niet democratisch te noemen is.

Wel bestaat er politicologische en sociologische consensus over het feit dat deze groeiende kloof tussen de burger en de politiek waarneembaar is op Europees niveau. De jaren '90 worden hier over het algemeen als kantelpunt gezien. Het merendeel van het onderzoek uit deze hoek begint dan ook pas in deze periode. Vanuit het perspectief van historici is deze scheiding niet zo concreet. Voor de jaren '90 waren dezelfde zorgen over de Europese koers niet absent, maar simpelweg minder wijd verspreid. Historici onderschrijven vooral dat het verdrag van Maastricht leidde tot meer publieke aandacht, en deze toename van betrokkenheid leidde op zijn plaats weer tot een groeiende kloof tussen burger en Europese politiek. Als oorzaak wordt door Wim van Meurs benoemd dat de intergouvernementele pijlers van de Europese samenwerking buiten het bereik van het Europees Parlement vielen en nationale parlementen het instrumentarium niet hadden om hier nog langer controle op uit te oefenen.<sup>3</sup> Dit is volgens historici de voornaamste reden dat het 'democratisch tekort' zoveel terugkomt in de literatuur over

---

<sup>1</sup> A. Moravcsik, In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union, in: *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40: (2002) 603-624 & G. Majone, Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards, in: *European Law Journal*, 4: (2002) 5-28.

<sup>2</sup> A. Follesdal & S. Hix, Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik, in: *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 44 (2006): 533-562.

<sup>3</sup> Van Meurs e.a. 'De parlementaire keerzijde van Europa: De Tweede Kamer en de democratische controle op de Europese Unie, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:3 (2015) 433-452.

Europese integratie. Luuk van Middelaar stelt dat wanneer het EP en de nationale parlementen geen invloed meer kunnen uitoefenen op de vormgeving van deze integratie de burger steeds verder van het proces af komt te staan.<sup>4</sup>

Voor historici is de vraag of een dergelijk ‘democratisch tekort’ ook een motor is geweest voor besluitvorming binnen de Europese integratie interessant. Politicologen betogen over dit democratisch tekort vanuit een normatieve invalshoek, en meten de reële ontwikkelingen aan een wetenschappelijke definitie van democratie. Historici pakken het methodisch anders aan. Het vanuit historische actoren beoogde proces van democratisering wordt geanalyseerd door deze actoren te bestuderen. Ook wordt het primaire bronmateriaal, zoals proefaktes in aanloop naar de eerste verkiezingen van het EP, ontleed om de beweegredenen van toen in beeld te brengen. In zijn proefschrift doet Koen van Zon een poging om het idee dat de EU wordt bestuurd door een technocratische elite te nuanceren. Zijn hoofdargument houdt in dat van binnenuit al sinds de voorlopers van de EU in de jaren '50 veel moeite wordt gestopt in het democratiseren van de Europese samenwerking. De invalshoek, anders dan bij politicologen, vanuit Europarlementariërs, ambtenaren van de Europese Commissie, en ook vertegenwoordigers van vakbewegingen en adviesinstellingen maakt een dergelijke nuance mogelijk. De gebreken van het Europees Parlement worden consequentieel door Van Zon anders benoemd: niet het “feitelijke” niveau van inspraak dat het EP de Europese burger zou bieden, maar de beweegredenen erachter. Van Zon concludeert dat Europarlementariërs door de jaren heen er de grootste moeite mee hadden om politieke diversiteit door te laten klinken in het EP, terwijl dit volgens hem juist de voornaamste taak is van een verkozen parlement. Het EP trad voornamelijk als eenheid op om te compenseren voor haar gebrekkige machtspositie binnen de Europese instanties, en hierin zou het ‘democratisch tekort’ zichtbaar zijn.<sup>5</sup>

Politicoog Olivier Costa zet in zijn werk ook de democratisering van het Europees Parlement historisch uiteen. In zijn studie staan echter vaak de Europese instanties en bredere verhoudingen met nationale parlementen als historische actoren centraal, in plaats van Europarlementariërs zelf. Costa onderschrijft net als Van Zon dat de wens voor

---

<sup>4</sup> L. van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, pg. 378 (Deventer, 2009).

<sup>5</sup> K. van Zon, ‘Assembly Required: Institutionalising Representation in the European Communities’ (Nijmegen 2020).

een direct verkozen EP teruggaat naar de jaren '50. Ook wordt in de 'Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement, door middel van rechtstreekse verkiezingen' uit september 1976, die de verkiezingen uiteindelijk tot stand bracht, verwezen naar het verdrag tot oprichting van de EGKS, waar een dergelijke toekomstwens al tot uitdrukking werd gebracht.<sup>6</sup> Costa concludeert onder andere dat het in de aanloop naar deze akte voor een groot deel ontbrak aan concrete theoretische onderbouwing. Directe verkiezingen van het EP werden door Europarlementariërs volgens hem vooral functionalistisch beargumenteerd: met de legitimiteit van een direct mandaat van de Europese kiezer zou het EP in staat zijn om meer invloed uit te oefenen op de koers van Europese integratie.<sup>7</sup> Dat het bestaan van een Europees democratisch tekort in het werk van Costa een minder grote plek krijgt dat in het onderzoek van Van Zon is door hun uiteenlopende invalshoeken niet vreemd. Ze verschillen dan ook van mening over hoe het anders kan in de toekomst. Waar Costa een uitbreiding van de verdragen die Europese verkiezingen mogelijk maken als oplossing ziet, is Van Zon van mening dat nationale én Europese politici beter hun best moeten doen om zichtbaar te maken dat ook in Europa echt iets te kiezen valt.<sup>8</sup>

## **2.2 De Nederlandse Politiek en het Europees Parlement**

Onder historici die zich bezighouden met de Nederlandse houding ten aanzien van Europese integratie door de jaren heen bestond over de jaren '70 een negatief beeld. De periode stond voor Europa in het teken van een intergouvernementele terugslag en economische malaise. Deze trend werd beschreven met de term eurosclerose: moeizame Europese integratie en twijfels bij de verhouding tussen nationale parlementen en de supranationale aspecten van de Europese Economische Gemeenschap.<sup>9</sup> Wanneer we dit toespitsen geldt dat ook Nederland uit een lastige periode kwam. In recentere jaren wordt dit beeld echter wetenschappelijk genuanceerd. De jaren '70 was weliswaar geen periode van grote sprongen op het gebied van Europese integratie, en was vol van internationale

---

<sup>6</sup> EPRS, A compendium of archival material: 40th Anniversary of the 1976 Act on Direct Elections to the European Parliament: *'Conceptakte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement, door middel van rechtstreekse verkiezingen'* (1974).

<sup>7</sup> O. Costa, The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy, European Parliamentary Research Service (Luxemburg 2016).

<sup>8</sup> K. van Zon verdedigt zijn proefschrift, YouTube kanaal Koen van Zon (geraadpleegd op 15 januari 2021).

<sup>9</sup> W. Loth, 'Building Europe: A history of European unification' pg. 223 (Oldenbourg 2015).

economische tegenslag. Zoals de titel van het hoofdstuk van Hilde Reiding in *verloren consensus* duidelijk maakt was het een tijd van 'de Teleurstellende Europese Werkelijkheid'. Toch was er volgens Reiding in het politiek landschap van Nederland groeiende steun voor een supranationale koers van de Europese integratie.<sup>10</sup> De eerste verkiezingen van het EP in 1979 schenen als licht aan het einde van de tunnel der intergouvernementeel sentiment. De groeiende steun onder regeringspartijen voor deze projecten vormde volgens Reiding et al. een springplank voor de versnelde Europese integratie van de jaren '80. Jieskje Hollander verklaart deze groeiende steun aan de hand van politiek realisme. De Nederlandse regering was volgens Hollander voorstander van democratisering binnen de Europese gemeenschappen omdat het land in een supranationale samenwerking meer zou hebben in te brengen dan in een intergouvernementeel Europa.<sup>11</sup>

Wanneer deze auteurs de houding van Nederland tegenover de Europese integratie bespreken gaat het altijd over de houding van de Nederlandse politiek, en veelal over die van de regering. Dat er consensus bestaat over deze houding is volkomen logisch aangezien steeds hoofdzakelijk dezelfde bron wordt gebruikt, namelijk de handelingen van de Tweede Kamer. De een maakt in het onderzoek meer plaats vrij voor de positie van politieke uitstekers dan de ander, bijvoorbeeld op extreem-links of streng christelijk gebied, maar dit is dan ook het enige verschil. Wat eruit komt is een uniform beeld over de houding van de Nederlandse regering: toename van de Europese integratie met een supranationaal karakter is goed voor Nederland. Democratisering van het EP is hierbinnen een wenselijk proces. Af en toe wordt deze consensus afgewisseld met uitingen van individuele politici en hun mening of eventuele zorgen ten aanzien van de democratisering van Europa. Met alleen deze informatie zou het haast lijken of de situatie in de jaren '90, in de woorden van Wim van Meurs: 'de pro-Europese Kamer en haar eurokritische kiezers'<sup>12</sup>, uit de lucht was komen vallen. Wat diezelfde kiezer namelijk vond van een supranationale EEG en een direct verkozen EP is uit dergelijk onderzoek

---

<sup>10</sup> H. Reiding, 'De teleurstellende Europese werkelijkheid', in: *Verloren Consensus* (Nijmegen 2013), 103-141.

<sup>11</sup> J. Hollander, 'Constitutionalizing Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide' - 1948-2005, pg. 97-124 (Groningen 2013).

<sup>12</sup> Van Meurs e.a. - *De parlementaire keerzijde van Europa: De Tweede Kamer en de democratische controle op de Europese Unie*.

niet te achterhalen. Deze constatering vraagt om onderzoek naar publiek debat over Europese integratie. De eerste verkiezingen van het EP in 1979 vormen hier een uitstekende casus voor, die symbool staat voor de democratisering van het Europese project.

### **2.3 Publiek debat over Europese integratie**

Als gevolg van de eerdergenoemde waargenomen kloof tussen burger en politiek is er wetenschappelijk steeds meer aandacht voor de publieke kant van politieke vraagstukken. Het bestuderen van publiek debat over Europese integratie door middel van krantenonderzoek, bijvoorbeeld om inzage te krijgen in de verspreiding van Eurosceptis, gebeurt steeds vaker. Hoewel de toename van interesse in publiek debat een stap in de goede richting is, is dit niet alleen wederom een wetenschapsveld dat wordt gedomineerd door politicologen en sociologen, en dus door normatieve discussie, er bestaan ook nog grote periodieke gaten, zoals de jaren '70. Vanuit de Nederlandse geschiedschrijving en uit politicologische hoek wordt expliciet geconstateerd dat er niet veel publieke aandacht was voor Europese integratie vóór de jaren '90.<sup>13</sup> Het publieke debat dat er was over Europese kwesties was volgens velen, waaronder politicoloog Karlheinz Neunreither, beperkt, in ieder geval vergeleken met de situatie na het verdrag van Maastricht.<sup>14</sup> Van Meurs doet onder andere een poging om deze absentie te verklaren. Een van de oorzaken zou zijn dat met de vorming van de Europese Unie het Europees Parlement pas echt achterbleef op de andere Europese instanties qua competenties.<sup>15</sup> De gewenste balans was nog steeds niet gevonden en liep juist verder uit de hand, en dit zorgde na inmiddels al een aantal Europese verkiezingen voor publieke onvrede. Dat er nog actuelere situaties te noemen zijn die hebben gezorgd voor toenemend publiek debat over de Europese integratie is voor niemand nieuws. De vraag is echter in hoeverre deze consensus overeind blijft als er intensiever onderzoek wordt gedaan naar het publieke debat over Europese integratie vóór de jaren '90.

---

<sup>13</sup> H. Reiding, *Verloren consensus: Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat* pg. 143-174.

<sup>14</sup> K. Neunreither, The European Parliament and National Parliaments: Conflict or cooperation? Pg. 466-484 *The Journal of Legislative Studies*, 11:3, 2005.

<sup>15</sup> Van Meurs e.a. – *De parlementaire keerzijde van Europa: De Tweede Kamer en de democratische controle op de Europese Unie*, pg. 444.



Het publieke debat naar aanleiding van de akte tot directe verkiezingen van het Europees Parlement is in Nederland namelijk niet wetenschappelijk onderzocht. Het debat over de eerste Europese verkiezingen vond natuurlijk niet alleen in Nederland plaats. Door heel Europa dacht men na over de wenselijkheid van een verkozen EP en de implicaties voor de toekomst van de Europese integratie. Dit debat is voor de grotere Europese lidstaten wel deels onderzocht. Uit dit onderzoek kwam bijvoorbeeld dat in Engeland en Frankrijk de aanloop naar de verkiezingen een hernieuwde golf van verzet tegen een supranationaal Europa met zich meebracht.<sup>16</sup> Als een dergelijk sentiment in Nederland waarneembaar zou zijn vormt dat een interessante tegenstelling met de houding van de Nederlandse regering, en laat het zien dat de kloof tussen burger en politiek in Nederland ouder is dan de jaren '90. Was dit contrast sterk aanwezig? Welke vragen en zorgen bracht de aanloop naar de eerste Europese verkiezingen voor Nederlanders met zich mee? Uit welke breekpunten bestond het publiek debat?

### **3. Onderzoeksopzet**

#### **3.1 Onderzoeksvraag**

Om deze vragen te beantwoorden en de lacune in de Nederlandse historiografie te vullen zal dit paper door middel van nationale kranten een beeld proberen te geven van het publieke debat dat in aanloop naar de verkiezingen van 1979 in Nederland bestond. Hierbij keert het onderzoek steeds terug naar de centrale vraag: hoe zijn de voornaamste argumenten voor en tegen de eerste Europese verkiezingen binnen het publiek debat in Nederland in aanloop naar 1979 te duiden in verhouding met het standpunt van de Nederlandse regering?

#### **3.2 Bronselectie en Methode**

Om op deze vraag een antwoord te geven wordt eerst een historische context van de aanleiding tot het debat geschetst. De Nederlandse overheid speelde namelijk een aanjagende rol in dit debat. Daarna wordt het debat op argumenten thematisch onderverdeeld om de publieke opinie zoals deze naar voren komt in kranten weer te

---

<sup>16</sup> O. Costa - *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, pg. 23-30.

geven. Om dit debat in kaart te brengen is in dit onderzoek gebruik gemaakt van vier nationale kranten. Het onderzoeken van een publiek debat in het verleden is per definitie problematisch, en nooit volledig representatief. Sociologische methodes die wél representatief zijn, zijn voor een historische casus echter niet mogelijk. Publiek debat krijgt veelal, soms zelfs uitvergroot, een plaats in de media. Om deze reden zijn kranten de meest bruikbare bron voor deze onderzoeksvraag. Bij het selecteren van de nationale kranten die voor dit onderzoek gebruikt zijn stonden twee criteria centraal: representativiteit en politieke spreiding. De keuze is gevallen op de vier meest gelezen kranten van Nederland in de jaren '70: *De Telegraaf*, *De Volkskrant*, *Het Algemeen Dagblad* en *Het NRC Handelsblad*. Met deze selectie is het merendeel van de Nederlandse lezers in het bronmateriaal vertegenwoordigd en is er sprake van een redelijke spreiding van doelgroep: politiek-links, -rechts, hoger opgeleid en lager opgeleid. Aangezien het gaat om een onderzoek naar publiek debat werd er geen gebruik gemaakt van nieuwsberichten uit deze kranten, maar alleen het soort artikelen dat dit debat inzichtelijk maakt. Het ging hier om opinie- en achtergrondstukken van journalisten en specialisten, reacties op deze stukken van de lezers, en opinie-rubrieken waar lezers volledig aan het woord worden gelaten. Na het selecteren van deze artikelen vond een kwalitatieve analyse plaats, waar de voornaamste argumenten voor of tegen de wenselijkheid van Europese verkiezingen werden gedestilleerd uit betogende artikelen.<sup>17</sup>

Nationale kranten bieden als bron via de database *delpher* de mogelijkheid om een historisch debat breed in kaart te brengen. Natuurlijk kent de bron ook zijn beperkingen. Selectie op basis van zoektermen is nooit volledig waterdicht en kan ertoe lijden dat bepaalde artikelen over het hoofd worden gezien. Ook moet er een keuze gemaakt worden welke kranten worden geanalyseerd. Natuurlijk zou het mogelijk zijn om regionale kranten of bladen en tijdschriften van politieke organisaties in het onderzoek te betrekken. Dit zou het onderzoek echter gecompliceerder maken zonder veel toe te voegen aan de volledigheid: dergelijke kranten en bladen werden substantieel minder

---

<sup>17</sup> Er wordt binnen deze scriptie extra ruimte gegeven voor argumentatie die in contrast was met de landelijke houding van de Nederlandse politiek, ook als dit niet het hoofdargument was van een opinieartikel als zodanig door een krant gepresenteerd, zonder de invalshoek van de auteur de verbloemen. Een voorbeeld hiervan zijn de uitingen van CDA'er J.J.M. Penders, voetnoot 24, waar slechts één aspect van zijn betoog afweek van de bredere CDA-houding tegenover Europese verkiezingen.

gelezen dan de voornaamste nationale kranten. Bladen van socialistische partijen zouden bijvoorbeeld wel een andere invalshoek op het debat laten zien, maar deze invalshoek werd ook in de politiek en op straat gehoord, en komt zodoende regelmatig terug in bestaande literatuur. Dit onderzoek doet een poging om uiteenlopende meningen van een grotere groep Nederlandse kiezers een plek te geven in de historiografische beeldvorming; hiervoor zijn nationale kranten uiterst geschikt.

### **3.3 Opbouw**

De tijdsperiode waarop dit onderzoek zich richt is redelijk beperkt. De eerste concrete conceptversies van de akte van 1976 werden in 1974 voorgelegd aan het EP en er kwam reactie op in de lidstaten van de EEG. Hiermee begint het publiek debat in 1974, en eindigt het vanzelfsprekend in 1979; dit onderzoek houdt zich niet bezig met de publieke reactie op de verkiezingen. Aan deze periodisering moet wel toegevoegd worden dat het publiek debat in Nederland sterk aangejaagd werd door de publiekscampagne van de Nederlandse overheid om de Nederlandse kiezer aan het stemmen te krijgen. Dit wordt uiteengezet in het eerste hoofdstuk van het middenstuk. Deze publiekscampagne begon pas in januari 1979: het gevolg is dat een aanzienlijk deel van het debat in kranten in de eerste helft van 1979 plaatsvond, en er dus geen gelijke spreiding van bronnen over de periode zichtbaar is. Om de onderzoeksvraag van deze scriptie te beantwoorden wordt eerst een historische context van de aanleiding tot het debat geschetst. Daarna wordt het debat per argument thematisch onderverdeeld om de publieke opinie zoals deze naar voren komt in kranten weer te geven. Per hoofdstuk worden deze waarnemingen geduid aan de hand van literatuur over de houding van de Nederlandse politiek, en naast de consensi uit de SQ gehouden. Het middenstuk begint met een uitgebreid hoofdstuk over de veronderstelde (toekomstige) macht van het EP, als voor- én tegenargument voor Europese verkiezingen. Vervolgens wordt het voornaamste argument van voorstanders hierbuiten uitgelicht: de wenselijkheid van toegewijde Europarlementariërs in plaats van een dubbelmandaat. Tot slot komen tegenstanders aan het woord met zorgen over de mate van democratische legitimiteit die het EP zou gaan kennen, aan de hand van verschillende argumenten.

## 4. De (toekomstige) macht van het Europees Parlement

### 4.1 De misleidende publiekscampagne: 'Kom op voor Europa!'

Met het tekenen van de 'Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement, door middel van rechtstreekse verkiezingen' ging in september 1976 een langgekoesterde wens van het Europees Parlement in vervulling. Het had geruime tijd geduurd voordat alle lidstaten van de Europese Economische Gemeenschap het eens werden over de details van de aankomende verkiezingen, maar het historische besluit om Europarlementariërs te laten verkiezen lag er uiteindelijk echt. Het EP had zich twee decennia lang hard gemaakt voor Europese verkiezingen maar kon hier en daar ook al langer op steun rekenen. De Nederlandse regering was onder andere positief over een EP met een mandaat van de Europese bevolking. Het ondertekenen van de akte werd binnen de binnenlandse politiek gezien als een welkom tegenwicht tegenover de intergouvernementele koers die de Europese integratie in de jaren '70 had ingeslagen. De democratisering van de Europese samenwerking die dit ook zou betekenen was voor de regeringspartijen een positieve bijkomstigheid.<sup>18</sup> Niet elke partij binnen het politiek speelveld van Nederland was echter positief over de toekomstige Europese verkiezingen. De Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) en het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) waren het oneens met de beperkte hoeveelheid zetels die te verdelen was, een gegeven dat het waarschijnlijk maakte dat ze buiten de boot zouden gaan vallen. Ze zagen een intergouvernementele invulling van de Europese samenwerking meer zitten. Andere kleine partijen van extreemlinkse overtuiging, zijnde de Communistische Partij van Nederland (CPN) en Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) stonden inhoudelijk niet achter de verkiezingen. De Nederlandse kiezer zou met twee mandaten om de tuin kunnen worden geleid, daarbij was volgens deze partijen een toename van Europese bevoegdheden überhaupt onwenselijk en in het belang van kapitalistische machtsvorming.<sup>19</sup> Alle politieke voorstanders van Europese verkiezingen realiseerden zich maar al te goed, in samenspraak met het EP, dat zonder een goede opkomst het nieuwe Europese mandaat niets zou betekenen. Men ging op zoek naar een oplossing.

---

<sup>18</sup> J. Hollander, *Constitutionalizing Europe: Dutch reactions to an incoming tide, 1948-2005*.

<sup>19</sup> H. Reiding, *Verloren consensus: Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat (1945-2013)* pg. 115-120.

Deze oplossing kwam er in Nederland in de vorm van het 'Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen Europees Parlement'. Dit comité kreeg via de netwerkorganisatie Europese Beweging Nederland de verantwoordelijkheid en de middelen om een publiekscampagne vorm te geven over de Europese verkiezingen. Het doel van de campagne was om de kiezer voor te lichten en te overtuigen om te gaan stemmen. Onder leiding van Tweede Kamervoorzitter Anne Vondeling had het comité zes miljoen gulden ter beschikking om dit doel te bereiken.<sup>20</sup> De campagne begon in januari 1979, een klein half jaar voor de verkiezingsdag, onder de leus 'Kom op voor Europa!'. De campagne probeerde de Nederlandse kiezers mede te enthousiasmeren door ze ervan te overtuigen dat het EP met deze verkiezingen vaker de dienst uit zou gaan maken binnen de EEG. Vooral deze veronderstelling stuitte op weerstand: het was volgens velen een vooruitzicht dat op niets dan goede hoop gebaseerd was. Het waren niet de eerdergenoemde extreemlinkse partijen die een probleem maakte van dit deel van de campagne, maar de jongerenpartij van de grootste partij van Nederland: de PvdA. De Jonge Socialisten stonden onder invloed van Nieuw Links kritisch tegenover de koers van Europese integratie en waren hierom niet blindelings enthousiast over de eerste Europese verkiezingen. Kritiek op het neoliberale karakter van Europa won binnen de jongerenpartij al sinds de jaren '60 aan steun.<sup>21</sup> De klacht van de JS dat de campagne misleidend zou zijn werd door de Reclame Code Commissie gegrond verklaard, en het campagnemateriaal werd aangepast:

---

"De Commissie is van mening, dat de [...] tekst doet vermoeden, dat de rechtstreekse verkiezing van het Europees Parlement met zich meebrengt, dat dit Parlement een macht en bevoegdheid krijgt, welke te vergelijken zou zijn met die van de Tweede Kamer, terwijl van een wijziging van de beperkte bevoegdheden, die het Europees Parlement thans heeft, geen sprake is."<sup>22</sup>

---

---

<sup>20</sup> L. van Heumen, H. Reiding, *'Kom op voor Europa!' De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement*, 1979, de Hofvijver, 9-96, (2019).

<sup>21</sup> H. Reiding, *Verloren consensus: Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat (1945-2013* pg. 105-114.

<sup>22</sup> Stichting Reclame Code, Reclame Code Commissie, W.F. Dubois, L. Dommering-van Rongen, C.H.M. Wirtz, S.S.F. Hazewinkel, J. Terpstra – *Openbare Aanbeveling t.a.v. klachten tegen publicatie: "Eindelijk krijgt U een stem in de toekomst van Europa"* (Amsterdam, 12 april 1979).

Het besproken onderzoek over de houding van de Nederlandse politiek tegenover Europese verkiezingen<sup>23</sup> geeft vooral een plaats aan de Jonge Socialisten als actoren die de campagne tegenwerkten. Dit beeld is echter niet volledig. Kritische reacties op de campagne kwamen ook uit andere hoeken en brachten door hun aanwezigheid in kranten de discussie over de komende verkiezingen in stroomversnelling. Een groot deel van het publieke debat in aanloop naar juni bestond uit reacties op de discussie over de campagne die misleidend werd gevonden. Wat kon men wél verwachten nadat de stemmen waren geteld? De vraag wat een mandaat voor de toekomst van het EP zou betekenen zette mensen aan het denken over de wenselijkheid van Europese verkiezingen. Een voorbeeld van een reactie op de campagne uit andere hoek is het betoog van CDA'er J.J.M. Penders in het NRC Handelsblad van 16 mei. Penders was niet alleen lid van de grote rivaal van de PvdA, hij stond zelf op de lijst om die zomer voor het Europees Parlement te worden verkozen. Toch was hij het eens met de kritiek op de campagne van het Nationaal Comité. Hij noemde de tekst van het materiaal onwaar en gevaarlijk voor het democratisch proces: 'Waarom gevaarlijk? Gewekte verwachtingen waaraan niet, althans niet op korte termijn, kan worden voldaan zorgen voor katervorming. Bereikt de kater de kiezers dan is het ergste te vrezen voor de belangstelling van de Europeanen voor de EG en voor de opkomst bij de volgende verkiezingen [...].'<sup>24</sup> Ironisch genoeg zorgde de discussie over de eens optimistische campagne er wellicht voor dat deze kater vervroegd bij het Nederlandse publiek aankwam. De discussie die tijdens de eerste helft van 1979 in nationale kranten naar voren kwam is hierdoor deels te typeren als een heroverweging.

De campagne voor de eerste Europese verkiezingen is überhaupt tegenstrijdig te noemen. Als men de overtuiging deelde dat de verkiezingen voor representatie van de Europese burger zou gaan zorgen, is het raar dat er een nationale campagne voor nodig was om mensen bewust te maken van het feit dat ze konden worden vertegenwoordigd. 'Kom op voor Europa' was in de basis een campagne voor de verkiezingen zelf, niet voor de keuzes die Nederlanders konden gaan maken, en diende eerder om de burger te onderwijzen dan te stimuleren tot debat. De boodschap: ga in ieder geval stemmen! Dit aspect van de campagne illustreert perfect hoe de Europese verkiezingen echt een project

---

<sup>23</sup> Zie voetnoot 10,11,12 en 20

<sup>24</sup> Europese Samenwerking: kwestie van puur overleven, *NRC Handelsblad* (16 mei 1979).

waren van het EP zelf, top-down aan de Europese burger aangeboden, in plaats van bottom-up verkregen als recht. Dit is terug te zien in de resultaten hieronder. Het zorgt met name voor de absentie van inhoudelijke argumenten die ingaan op wat er nu eigenlijk te kiezen valt onder voorstanders van de verkiezingen. Deze voorstanders waren niet idealistisch belust op het laten horen van hun stem over Europese kwesties, maar haast uitsluitend realistisch in hun argumentatie. Dit patroon komt op verschillende manieren tot uiting. Sommige tegenstanders hielden zich bezig met het in twijfel trekken van deze realistische argumentatie. Voor anderen stopte de discussie al bij de wenselijkheid van Europese verkiezingen als mensen er nog zodanig voor moesten worden voorgelicht. De campagne kreeg in *De Volkskrant* en *Het NRC Handelsblad* een aantal keer felle kritiek, zoals in deze passage:

‘Voorlichtingskranten en grote advertenties waren noodzakelijk om de kiezer te informeren waarvoor hij ging stemmen. Stemrecht behoeft propaganda. [...] De stroom van propaganda voor de Europese verkiezingen hangt van leugens aan elkaar. Het is een schandaal.’<sup>25</sup>

#### **4.2 Een verkozen EP op weg naar nieuwe competenties**

Voor iedereen in de EEG was het duidelijk dat de eerste verkiezingen van het Europees Parlement niet alleen zouden leiden tot democratisering van de instantie. Met een mandaat van de kiezer zou het EP gegarandeerd op zoek gaan naar een toename van haar competenties binnen de EEG. In aanloop naar 1979 was het thema van het publiek debat in Nederland echter nog een stuk breder. De mening van voorstanders van Europese verkiezingen ging niet eens meer uitsluitend over het EP, maar over de Europese samenwerking als geheel. De stellingname luidde: elke politieke macht dient gelegitimeerd te worden door het volk.<sup>26</sup> Oftewel, het Europees project als geheel had een verkozen parlement nodig om legitiem te kunnen zijn. In het NRC handelsblad werd tevens vanuit het representativiteitsbeginsel beargumenteerd dat het EP verkozen zou moeten worden. De kiezer zou op de hoofdlijnen van het beleid van de EEG invloed uit

---

<sup>25</sup> Europees Parlement vervreemd burger, *De Volkskrant* (23 januari 1979).

<sup>26</sup> Europese verkiezingen, *NRC Handelsblad* (02 mei 1975).

moeten kunnen oefenen.<sup>27</sup> Aangezien het beleid van de EEG voor de meerderheid van de Nederlanders onbekend was dit geen populair standpunt. Dergelijke principiële onderbouwingen van de argumentatie voor directe verkiezingen zijn de uitzondering op de regel. Dit is te verklaren aan de hand van het niveau van kennis over de EEG dat de gemiddelde Nederlander in de jaren '70 bleek te hebben. De besproken publiekscampagne benadrukte dit gegeven.

Iets toegespitster op het uiteindelijke doel van de verkiezingen vindt men de argumentatie over het veronderstelde feit dat een direct verkozen EP zou zorgen voor verdere toename van de Europese integratie. Vooral in *De Telegraaf*, een krant met een voornamelijk liberale doelgroep, kwam deze vorm van argumentatie vaak aan bod. Wanneer men in de basis voorstander was van de verdieping van Europese integratie, leek het behalen hiervan op elke manier wenselijk. Europese verkiezingen waren volgens het merendeel van het publiek van de krant simpelweg de volgende stap.<sup>28</sup> *De Telegraaf* had in de aanloop naar de verkiezingen van 1979 minder ruimte voor debat over de verkiezingen dan de andere bestudeerde kranten. De meningen die naar voren kwamen waren over het algemeen in lijn met de standpunten van de Nederlandse regering. Dat dit op een dergelijke manier tot uiting komt is wellicht te verklaren met de veronderstelling dat Den Haag in de jaren '70 helemaal niet zo begaan was met de kwesties die Europa concreet bezighielden.<sup>29</sup> Nederlandse nationale politici waren lang niet zo gepassioneerd en idealistisch over een verkozen EP als het geluid dat uit Brussel kwam. Als de Nederlandse burger deze interesse bij zijn eigen volksvertegenwoordigers niet waarnam, werd het onwaarschijnlijker dat hij het zelf ging delen. Nu zegt de manier waarop deze mening wordt onderbouwd nog steeds iets over de toon van het publieke debat in Nederland. Het ging deze kiezers, en lezers van *De Telegraaf*, niet om de democratische legitimiteit van het EP, of überhaupt de volledige EEG. Het voortzetten van de Europese integratie was voldoende argumentering.<sup>30</sup>

---

<sup>27</sup> Europa: kiezen voor een model van machtscheiding, *NRC Handelsblad* (31 mei 1979).

<sup>28</sup> Europese verkiezingen waard om eraan deel te nemen, *De Telegraaf* (30 mei 1979).

<sup>29</sup> Van Meurs e.a. De parlementaire keerzijde van Europa: De Tweede Kamer en de democratische controle op de Europese Unie.

<sup>30</sup> De dringende noodzaak van Europa's eenmaking, *De Telegraaf* (14 april 1976).



Een soortgelijke deductie als argument voor de Europese verkiezingen is ook zichtbaar in andere kranten, maar wordt iets verder toegespitst op het EP zelf. Toch staat deze argumentatie ook los van democratische legitimiteit als doel op zich. De reden voor velen om hun stem uit te gaan brengen voor de Europese verkiezingen was namelijk de veronderstelde toename van competenties van het EP na 1979. Volgens voorstanders was deze uitbreiding wenselijk: een sterker EP leidt tot betere controle op de Europese Commissie, en daarmee op het volledige proces van Europese integratie.<sup>31</sup> Alhoewel deze argumentatie, in tegenstelling tot de consensus uit *De Telegraaf*, wel ingaat op de wenselijkheid van een verkozen EP is het nog steeds enigszins in lijn met de boodschap van de Nederlandse publiekscampagne. Er ligt namelijk telkens een veronderstelling aan ten grondslag, namelijk het toekomstbeeld dat de eerste Europese verkiezingen überhaupt zouden gaan zorgen voor een uitbreiding van EP-competenties. Op dit aspect van de argumentatie kwam dan ook, vooral in *De Volkskrant*, veel kritiek.

Dat het niet zeker was dat deze uitbreiding van competenties snel binnen handbereik zou zijn werd door veel sceptici uitgesproken. Men ging echter hier en daar verder door te stellen dat dit waarschijnlijk nog velen jaren zou duren. In een opiniestuk in *De Volkskrant*, getiteld 'Krachtvoer voor een schildpad', werd deze veronderstelling hard op tafel gelegd:

'Men kan gerust stellen dat het Europees Parlement bijna twintig jaar heeft moeten vechten om zich rechtstreeks tot de inwoners van de Europese gemeenschap te mogen wenden. [...] De heersende opvatting is thans dat het straks uitgekozen parlement eerst maar eens alle mogelijkheden moet uitputten die het verdrag van Rome te bieden heeft. Het sprookje van uitbreiding van de parlementaire macht is daarmee voorlopig (?) van de baan.'<sup>32</sup>

Ofwel: het EP heeft er lang over gedaan om verkozen te worden terwijl dit al sinds het verdrag van Rome de bedoeling was. Hoelang zal het duren voordat de beoogde competenties bereikt worden? De implicatie is een bredere toekomstige teleurstelling. Als de Nederlandse kiezer geen nieuw EP krijgt te zien na de verkiezingen van 1979 zal er in

---

<sup>31</sup> PvdA-voorzitter: Euro-verkiezingen ook graadmeter, *NRC Handelsblad* (02 april 1979).

<sup>32</sup> Krachtvoer voor een schildpad, *De Volkskrant* (08 mei 1979).

de jaren daarna alleen maar dalende belangstelling komen voor de Europese verkiezingen. Om te benadrukken hoe serieus deze dreiging is wordt aangegeven hoe beperkt de huidige competenties van het EP in 1979 waren, en waarom dat geen argument zou moeten zijn vóór verkiesbaarheid:

‘Daarmee rekening houdend blijft over dat een groot deel van de Europese besluitvorming zich buiten het parlement afspeelt en dat het laatste woord – in welke situatie dan ook – aan de Raad van Ministers is. Het Europees parlement heeft geen wetgevende macht en is daarmee het enige parlement in West-Europa dat dit wezenskenmerk van wat een parlement voor moet stellen ontbeert. Je zou dus kunnen zeggen dat het Europees parlement helemaal geen parlement is.’<sup>33</sup>

De toentertijd huidige competenties van het EP lieten in 1979 zodanig aan de wensen over dat volgens velen een verkiezing niet eens gerechtvaardigd was, en met weinig realistisch vooruitzicht op verbetering na de eerste verkiezingen was dit standpunt een sterke reden om sceptisch te zijn. Het verdrag van Rome was, geldend als een soort Europese grondwet, te sterk om te overkomen. Het hield volgens de juristen Degenkamp en Couwenberg in het *NRC Handelsblad* de toename van competenties van het EP tegen.<sup>34</sup> Soortgelijke uitingen vonden ook met regelmaat hun weg naar *de Volkskrant*.<sup>35</sup> In het NRC handelsblad werden tevens de gebrekkige huidige competenties van het EP in 1979 onderschreven, hier lag de nadruk op het technocratische karakter van de EEG.<sup>36</sup> Al deze stellingnames kunnen gezien worden als nuancerings van het beeld dat de publiekscampagne ‘Kom op voor Europa’ probeerde te schetsen, en vormden voor een groot deel de kern van het sceptische geluid tegen de eerste Europese verkiezingen. De gebrekkige competenties van het EP, ook zoals door de PSP benoemd in verhouding tot Europese multinationals, werden meerdere keren geïllustreerd.

---

<sup>33</sup> Krachtvoer voor een schildpad, *De Volkskrant* (08 mei 1979).

<sup>34</sup> De Europese illusies en de ergernis van Den Uyl, *NRC Handelsblad* (09 mei 1979) & Europa vraagt revolutie van parlementariërs, *NRC Handelsblad* (23 maart 1979).

<sup>35</sup> Europese verkiezingen, *De Volkskrant* (06 juni 1979) & Europa, *De Volkskrant* (03 april 1976).

<sup>36</sup> Europese parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979) & Europa, een werkelijkheid of een droom, *NRC Handelsblad* (20 juli 1976).

### 4.3 De machtsbalans tussen Brussel en Den Haag

Alhoewel een aanzienlijk deel van de sceptische argumentatie richting de Europese verkiezingen gegrond was in de matige competenties van het EP, bestonden er ook tegengestelde zorgen. Een deel van de Nederlandse kiezers, uitsluitend links van politieke geaardheid, koesterde namelijk angst voor een sterk Europees Parlement. Deze mening werd politiek verkondigd door de CPN en de PSP. Sommige Kamerleden zagen het ontstaan van een tweede gekozen parlement als een bron van toekomstige concurrentie.<sup>37</sup> De onwenselijkheid van dit vooruitzicht, op korte of lange termijn, kwam omdat de kans volgens deze kiezers zou bestaan dat het EP het nationale parlement zou overstemmen. De Nederlandse soevereiniteit was in het geding. Deze zorgen vanuit de linker uithoek van het Nederlandse politieke spectrum waren niet erg wijd verspreid, maar kwamen wel een aantal keer naar voren in het publiek debat en waren sterk gegrond in ideeën over democratische legitimiteit.<sup>38</sup> De onaantastbaarheid van het mandaat dat de kiezer aan zijn nationale parlement meegaf stond voorop.

Schelto Patijn, Europarlementariër namens de PvdA in de jaren '70 en vormgever van de akte tot directe Europese verkiezingen, probeerde deze zorgen tegen te gaan. Hij was strikt van mening dat wanneer de Tweede Kamer competenties over zou dragen naar een Europees niveau het Europees Parlement precies deze competenties zou moeten overnemen. Patijn vond dat het noodzakelijk was dat Europarlementariërs zich zouden gaan inzetten voor een sterkere eigen positie in plaats van zich te keren tegen nationale parlementen.<sup>39</sup> De PvdA als geheel was van mening dat de uitbouw en verdieping van de EEG in de toekomst alleen plaats kon vinden in absolute democratische overeenkomst met nationale parlementen én het EP.<sup>40</sup> Deze stellingname vanuit de toenmalig grootste partij van Nederland verklaart in zekere mate waarom zorgen over de nationale soevereiniteit in verband met de Europese verkiezingen tot een uithoek van het politiek spectrum beperkt bleven. Echter is het niet vreemd dat sommige kiezers, die in de basis weerzin koesterden tegen verdieping en uitbreiding van de EEG, aan het PvdA standpunt

---

<sup>37</sup> Van Meurs et al., 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 434.

<sup>38</sup> Europa over zijn tegenstrijdigheid, *De Volkskrant* (05 december 1978) & Europees Parlement kan best vuist maken, *NRC Handelsblad* (16 juli 1979).

<sup>39</sup> Van Damme, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:3 (2012) 35-47.

<sup>40</sup> Europa's samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, *NRC Handelsblad* (12 augustus 1976).

geen gemoedsrust ontleenden. Ook onder Nieuw-Links werden de uitingen van de eigen partij in twijfel getrokken. Het werd benoemd als een uitspraak die in de toekomst niet waar kon worden gemaakt. De zorgen vanuit de extreem-linkse kant van de Nederlandse publieke opinie lieten op het gebied van de parlementaire machtsbalans zien af te wijken van de zorgen van de gemiddelde Nederlander. Zorgen over de toekomstige positie van het nationaal parlement in Europa bleven in Nederland echter redelijk beperkt tot deze groep, vooral in vergelijking met Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk waar volgens Costa dit het hoofdonderwerp was van publiek debat.<sup>41</sup> Een verklaring in reacties op de extreemlinkse stellingnames binnen het publiek debat in Nederland ontbreekt. Een mogelijke verklaring uit de literatuur over de Nederlandse politiek is de conclusie van Hollander, namelijk dat Nederlandse politici zich relatief minder zorgen maakten over een beoogd supranationaal karakter van de Europese integratie.<sup>42</sup> Consequentieel zouden deze zorgen dan ook minder bij de kiezers terecht zijn gekomen.

## **5. De drang naar toegewijde Europarlementariërs**

Voor voorstanders van Europese verkiezingen gold de transformatie die het EP door zou gaan maken na 1979 als positieve stip op de horizon. Waar de competenties van het EP, die zoals hierboven uiteengezet volgens sommigen verondersteld werden om toe te nemen, een discussiepunt bleken, waren er ook ontwikkelingen die zeker zouden plaatsvinden. Eén ding dat zich ongeacht de resultaten van de eerste Europese verkiezingen zou voltrekken was de overgang van nationaal afgevaardigde Europarlementariërs, gekozen uit de landelijke politiek en dus met een dubbelmandaat, naar toegewijde Europarlementariërs wiens enige mandaat in 1979 voor het eerst direct zou worden meegegeven. Het dubbelmandaat hield in dat het zijn van een Europarlementariër voor 1979 geen fulltimebaan was, omdat het moest worden gecombineerd met een taak als volksvertegenwoordiger in de nationale politiek. Hoewel de mogelijkheid tot een dubbelmandaat feitelijk bleef bestaan tot 2003 is er in Nederland slechts enkele keren gebruik gemaakt van de mogelijkheid. De verkiesbare lijst van Europarlementariërs bestond in 1979 volledig uit politici toegewijd aan de positie binnen

---

<sup>41</sup> Costa, 'The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy', 23-30.

<sup>42</sup> Hollander, 'Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)', 97-124.

het EEG. De situatie voor de eerste Europese verkiezingen zorgde ervoor dat de Europese portefeuille vaak achtergesteld raakte aan nationale beleidsvoering en de dagelijkse uitvoering van het ambt Kamerlid. Dit zal ook een rol hebben gespeeld in het eerdergenoemde gebrek aan enthousiasme dat in Den Haag waarneembaar was voor de Europese kwestie. Anderzijds was het dubbelmandaat vanuit een theoretische veronderstelling van democratie problematisch. Wanneer een politicus een mandaat kreeg voor twee verschillende parlementen vond volgens sommigen per definitie belangenverstrengeling plaats.

De eerste waarneembaarheid werd door een groot deel van politiek Nederland geproblematiseerd, de tweede door de partijtop van de CPN.<sup>43</sup> Ook in het publiek debat in aanloop Nederland werd het dubbelmandaat geproblematiseerd, en werd dit aspect van hervorming van het EP gebruikt als argument voor de Europese verkiezingen. Door partijen werd van leden verwacht dat er werd gekozen tussen een plek in het Europees Parlement of in de Nederlandse politiek. Op deze eis werd positief gereageerd.<sup>44</sup> In de *Volkscrant* wordt dan ook negatief gereageerd op het feit dat de Christelijk Historische Unie (CHU), deelpartij van het Christendemocratisch Appèl (CDA), wel van het dubbelmandaat gebruik maakte. De partij legde vast dat Kamerlid Teun Tolman tijdelijk een dubbelmandaat mocht hebben, wat volgens de *Volkscrant* een truc was om de terugkeer van voormalig politiek leider en oud-minister Kruisinga in de Tweede Kamer te blokkeren.<sup>45</sup> Door de negatieve reacties besloot de CDA-top kort erna dat dit niet door de beugel kon. 'De verdeelsleutel blijft zoals hij is, en geen dubbelmandaat.' De Nederlandse politiek was dus, op een enkele uitzondering als deze na, in raad en daad positief over het verdwijnen van het dubbelmandaat. De Nederlandse kiezer die sterk voor Europese verkiezingen was onderschreef dit beeld, en beargumenteerde zijn standpunt met een realistisch argument gericht op de 'day-to-day governance' die Europarlementariërs uitvoerden. De spreiding van dit argument zal zich wel beperkt hebben tot het deel van de kiesgerechtigde bevolking met kennis over de Europese gang van zaken, aangezien het dubbelmandaat in zichzelf een ingewikkelde constructie was.

---

<sup>43</sup> Van Meurs et al., 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 440-444.

<sup>44</sup> Vondeling in Augustus weg als Kamervoorzitter, PvdA: tegelijkertijd van Europees en Nederlands parlement kan niet, *Algemeen Dagblad* (09 januari 1979).

<sup>45</sup> Dinsdag Den Haag: Gekrakeel II, *De Volkscrant* (13 maart 1979).

## 6. Een nationaal circus voor een nepmandaat

### 6.1 Zorgen over een teleurstellende opkomst

Veel tegenstanders van de Europese verkiezingen waren, in het verlengde van de kritiek op de publiekscampagne van de Nederlandse overheid, bezorgd over de legitimiteit van het mandaat dat Europarlementariërs van de kiezer zouden gaan krijgen. Er waren namelijk nogal een aantal voorwaarden waaraan moest worden voldoen wilde de eerste verkiezingen kunnen worden gezien als een succes. De oorspronkelijke reden voor het opzetten van een publiekscampagne was een van deze voorwaarden, namelijk het verzekeren van een volstaande opkomst. In aanloop naar de verkiezingen van zomer 1979 maakten veel kiezers zich zorgen of dit ging lukken. Het *Algemeen Dagblad* was een krant waar net zoals in *de Telegraaf* weinig debat over de Europese verkiezingen naar voren kwam. De twee kranten hebben traditioneel dan ook een soortgelijke doelgroep. Het AD gaf voor deze zorgen over de opkomst in juni echter wel ruimte. In aanloop naar de verkiezingsdag werden deze zorgen in een pessimistisch krantenartikel uitgesproken: '[...] de vraag of de Nederlandse kiezer zich op donderdag 7 juni bij zijn gang naar de stembus door nationale of Europese gevoelens zal laten leiden. De geringe belangstelling van de kiezers voor het Europese circus in aanmerking genomen, is er geen aanleiding om het laatste te veronderstellen. Maar ook met het hanteren van de eerste rechtstreekse Europese verkiezingen als graadmeter voor nationale gevoelens moet behoedzaamheid worden betracht. In de eerste plaats moet nog maar worden afgewacht of er een redelijke opkomst zal zijn [...]'.<sup>46</sup>

In een ander artikel werd benadrukt hoe de schattingen over de welke opkomst te verwachten viel op de verkiezingsdag zelf erg uiteenliepen.<sup>47</sup> Ook werd opgemerkt dat de legitimiteit van de verkiezingen weldegelijk van deze opkomst afhingen. Een stem geven aan Europa zou volgens velen niet geslaagd zijn als geen hoge opkomst werd behaald. Dit sentiment was door de overenthousiaste publiekscampagne van de Nederlandse overheid alleen maar versterkt. Alhoewel deze zorgen redelijk logisch lijken zeggen ze toch veel

---

<sup>46</sup> Europa tussen 'niets' en alles, *Algemeen Dagblad* (26 mei 1979).

<sup>47</sup> Met zwaar geschut naar de stembus, *Algemeen Dagblad* (06 juni 1979) & Opkomst blijft achter bij waardering voor Europa, *NRC Handelsblad* (08 juni 1979).

over de kloof tussen burger en politiek die het debat en de verkiezingen kon veroorzaken. Historicus Wilfried Loth, die in zijn werk de Europese verkiezingen in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk bestudeerde, stelde in deze lidstaten vast dat de opkomst sterk afhankelijk was van de toon van het publieke debat. De opkomst in het VK lag bijvoorbeeld rond de 34%, een flinke 20% lager dan het Europees gemiddelde. Volgens Loth was dit te verklaren aan de hand van de negatieve toon van het publiek debat in Engeland. Een groot deel van de bevolking maakte zich ernstige zorgen over de risico's die Europese verkiezingen met zich meebrachten, zoals de kwetsbare soevereiniteit van het nationaal parlement.<sup>48</sup> Ondanks, en juist omdat, er vanuit Europa en de Nederlandse overheid van alles aan gedaan was om een hoge verkiezingsopkomst in 1979 te garanderen was men teleurgesteld over de uiteindelijke opkomst. Ook in Nederland viel de opkomst tegen. Loth stelt dat de opkomsten door Europa heen net voldoende waren om de Europese verkiezingen te legitimeren, maar niet echt hebben bijgedragen aan een sterke positie van het Europees Parlement.<sup>49</sup> Hierbij is het belangrijk om te onthouden dat het werk van Loth een poging doet om decennia aan Europese eenwording te bundelen. Dat de opkomst in Europa vanuit het EP werd gezien als voldoende en de resultaten van de verkiezingen ter harte zijn genomen zijn waarneembare feiten. Met de insteek van dit onderzoek wil dit niet zeggen dat de zorgen over de opkomst in aanloop naar juni 1979, en de teleurstelling achteraf, geen indicator zijn voor een groeiende kloof tussen burger en politiek. Al met al is een opkomst die zelfs vanuit voorstanders van de verkiezingen net als voldoende werd gezien geen ruggensteun geweest voor het Nederlandse volk om meer interesse te gaan tonen in de Europese politiek. De teleurstelling kan wel eens het begin van een neerwaartse spiraal zijn geweest die in de jaren '90 tot uiting kwam.

## **6.2 Europese campagne gevoerd door nationale gezichten**

Andere zorgen over de legitimiteit van de aankomende Europese verkiezingen waren gegrond in de vraag of deze verkiezingen wel echt Europees zouden zijn. Veel Nederlandse kiezers lieten merken hier sceptisch over te zijn. In hetzelfde artikel uit het

---

<sup>48</sup> Wilfried Loth, *Building Europe: A history of European unification* (Oldenbourg 2015), 223-228.

<sup>49</sup> Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 226-228.

AD dat in de vorige paragraaf werd besproken wordt de situatie geschetst die voor velen problematisch bleek:

‘Vele partijen hebben zwaar geschut in de strijd geworpen: de Duitse socialisten hebben oud-kanselier Brandt en vakbondsleider Vetter op de lijst. De Belgische christendemocraten hebben hun oud-premier Tindemans, de Luxemburgers zien hun premier Thorn op de kandidatenlijst voor de liberalen.’

Nog velen namen volgden. De mening ontstond, haast vanzelfsprekend, dat men niet kon spreken van Europese verkiezingen maar eerder een nationaal circus. Ook in Nederland kwam dit standpunt in het publieke debat met regelmaat tot uiting. Al vanaf de vormgeving van de verkiezingen van 1979 in de jaren ervoor werd duidelijk dat op Europees niveau stromingen het niet met elkaar eens konden worden. Partijen hielden erg vast aan eigen standpunten bij nationale verkiezingen en de internationale verschillen werden uitvergroot in plaats van verkleind. Volgens *de Volkskrant* was dit een van de verklaringen voor het gebrek aan enthousiasme voor de eerste verkiezingen van het EP.<sup>50</sup>

Binnen de nationale politiek werd het vooruitzicht van een nationaal circus door slechts een klein deel van de kamer benoemd en geschuwd. Van Meurs geeft aan dat de CPN een scenario voorspelde waar de kleine Nederlandse fractie van het EP overruled zou worden door grote gezichten uit de West-Duitse politiek. Ook werd erop neer gekeken dat gezichten uit het Nederlandse nationale parlement zich hard zouden gaan maken voor de Europese variant. ‘Vanuit de gereformeerde hoek was er kritiek dat het voorzitterschap van het Nationaal Comité, dat was opgericht om de belangstelling van de kiezers voor de Europese verkiezingen te bevorderen, werd bekleed door uitgerekend de man wiens ambt het is voor de positie van ons nationale parlement op te komen’: Tweede Kamervoorzitter Anne Vondeling.’<sup>51</sup> Er bestond al met al frustratie over het feit dat de Europese verkiezingen vaak niet over Europa leken te gaan. Standpunten uit de landelijke politiek werden volgens sommigen simpelweg overgenomen, de campagne werd gevoerd door gezichten uit de nationale politiek, en de bekende standpunten van de grootste

---

<sup>50</sup> Verkiezing Europees parlement ontmoet weinig enthousiasme, *De Volkskrant* (02 augustus 1978).

<sup>51</sup> Van Meurs et al., ‘De Parlementaire Keerzijde van Europa’, 441-442.



partijen werden door de zetelverdeling versterkt.<sup>52</sup> Degenkamp noemde de verkiezingen in een rubriek van de Volkskrant bedrog, omdat de verkiezingen 'te nationaal werden gespeeld'.<sup>53</sup>

Een aantal dingen aan dit aspect van het publieke debat in Nederland zijn erg interessant. In de eerste plaats wordt de aanwezigheid van de nationale politiek in de Europese verkiezingen door de kiezer veel vaker geproblematiseerd dan door de politiek zelf. Er is hier dus een kloof tussen burger en politiek waarneembaar, en voor sommige burgers bleek deze veronderstelde inmenging ongewenst en ongeloofwaardig. Ten tweede blijkt dat hoofdargumenten voor het bestaan van een democratisch tekort binnen de EU vandaag de dag, al in het Nederland van 1979 op tafel lagen. Politicologen Follesdal en Hix hebben het over 'national mid-terms'. De Europese verkiezingen zijn volgens hen voor veel kiezers niet echt Europees, maar eerder een tussenverkiezingen voor de nationale politiek. Men stemt geregeld op dezelfde partij, leest zich maar weinig in over de concrete Europese standpunten, en als gevolg wordt ook de campagne op nationale wijze gevoerd.<sup>54</sup> Van Middelaar stelt dat Europese verkiezingen binnen de politicologie worden aangeduid als 'tweede orde-verkiezingen'. Dit komt omdat voor de kiezer niet duidelijk zou zijn wie of wat precies gerepresenteerd wordt in het Europees Parlement, en waar hij in Europa invloed op uit kan oefenen. Ook bij Van Middelaar geldt dit als argument voor de stelling dat het EP niet geschikt is om als representatief orgaan van de Europese bevolking te dienen.<sup>55</sup> In 1979 noemden Nederlanders de Europese verkiezingen een nationaal circus, vandaag de dag noemen politicologen het 'national mid-terms' of 'tweede orde-verkiezingen'. Eén ding is zeker: deze zorg over de democratisering die verkiezingen van het EP teweeg zouden moeten brengen is meer dan veertig jaar oud, en dus niet alleen van deze tijd.

## 7. Conclusie

De methode van dit onderzoek vraagt per definitie om een nuancering van de conclusies die eruit naar voren komen. De analyse van een publiek debat in een

---

<sup>52</sup> De grote partijen worden versterkt in Euro-verkiezing, *NRC Handelsblad* (18 juni 1977), Europese verkiezingen, *NRC Handelsblad* (27 februari 1979) en Europese verkiezingen, *De Volkskrant* (06 juni 1979).

<sup>53</sup> Bedrog, *De Volkskrant* (16 mei 1979).

<sup>54</sup> A. Follesdal & S. Hix, 'Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik'.

<sup>55</sup> Luuk van Middelaar, 'De passage naar Europa: geschiedenis van een begin', 385-387.

historische setting is nooit volledig. Met het beschikbare bronmateriaal is het niet mogelijk om generaliserende uitspraken te doen over publieke opinie zoals dat kan over een recentere casus. Dit gezegd hebbende is dit ook niet het doel geweest van dit onderzoek: de resultaten in deze scriptie geven slechts een inzage in het publiek debat in Nederland in aanloop naar de eerste Europese verkiezingen van 1979. Door gebruik van nationale kranten is het mogelijk gebleken om een deel van de publieke opinie naast een nog kleinere selectie stellingnames te leggen, namelijk die van de Nederlandse politiek. Deze nationale kranten vertoonden in onderling grote verschillen. Er zijn in dit onderzoek vier kranten bestudeerd. Twee hiervan, *de Telegraaf* en het *Algemeen Dagblad* gaven in hun rubrieken veel minder ruimte voor debat over de Europese verkiezingen. Dit kan verklaard worden door geringe interesse onder de lezers van deze kranten, en door de drang bij beide kranten om een zo groot mogelijke doelgroep aan te blijven spreken. Ook was bij *de Telegraaf* opvallend dat de meningen die naar voren kwamen voornamelijk in lijn waren met de stellingnames van de Nederlandse overheid. In *de Volkskrant* en het *NRC Handelsblad* werd meer kritiek geuit op de verkiezingen van 1979. De voornaamste argumenten binnen het publiek debat in kranten voor en tegen de eerste verkiezingen van het EP zijn in dit onderzoek geanalyseerd. Duidelijk is geworden dat de competenties van het Europees Parlement, en de veronderstelde toename ervan na de eerste verkiezingen, in de discussie een breekpunt vormden. Naar aanleiding van de publiekscampagne 'Kom op voor Europa' van de Nederlandse overheid werden hiervoor hoge verwachten gevestigd.

Het feit dat deze verwachtingen uit verschillende hoeken niet realistisch werden bevonden veroorzaakte groeiende scepsis richting de verkiezingen. Het zorgde er ook voor dat de wenselijkheid van uitbreiding van EP-competenties door meer mensen werd heroverwogen. Een deel van de Nederlandse kiezers besloot dat een dergelijke uitbreiding niet wenselijk en/of niet realistisch was en betoogde in de krant tegen de verkiezingen. We hebben ook gezien dat voor voorstanders van Europese verkiezingen het einde van het dubbelmandaat als realistisch argument gold. In lijn met de Nederlandse politiek zagen zij hierin heil. Tot slot werd een aanzienlijk deel van het debat in kranten ingevuld door felle tegenstanders van de verkiezingen. Met een teleurstellende opkomst zou de verkiezingsuitslag volgens hen een fiasco worden, en was de campagne niets meer dan een nationaal circus. De termen 'national mid-terms' en 'tweede orde-verkiezingen'

die door politicologen vandaag de dag worden gebruikt als argument voor het bestaan van een democratisch tekort binnen de EU, kenden in 1979 in Nederland al hun eigen variant. Deze eurosceptis komt in de literatuur over de houding van de Nederlandse politiek tegenover Europese integratie niet als zodanig naar voren. De gemiddelde toevoeging aan het publiek debat in Nederland verschilde misschien niet veel van de politiek als het ging om de wenselijkheid van een sterk EP, maar koesterde wel substantieel meer zorgen over hoe realistisch het toekomstbeeld in 'Kom op voor Europa', en daarmee het toekomstbeeld van Europese integratie in het algemeen, eigenlijk was. Het is niet gek dat na de verkiezingen, met een teleurstellende opkomst en een op korte termijn haast onzichtbare toename van EP-competenties op zak, de kiezer zijn vertrouwen in het rooskleurige beeld snel verloor. De kloof tussen burger en politiek, 'De pro-Europese kamer en haar Eurosceptische kiezer' van de jaren '90, was in 1979 al volop in the making.

## Bibliografie

### Secundaire Literatuur:

Costa, Oliver, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, European Parliamentary Research Service (Luxemburg 2016).

Follesdal, Andreas, & Hix, Simon, Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik, in: *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 44 (2006): 533-562.

Harryvan, Anjo G. en Jan Van der Harst (et al.), *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementair-politieke Debat, 1945-2013*(Amsterdam 2013).

Hollander, Jieskje, *Constitutionalizing Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)* (Groningen 2013).

Loth, Wilfried, *Building Europe: A history of European Unification* (Oldenbourg 2015).

Majone, Giandomenico, Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards, in: *European Law Journal*, 4: (2002) 5-28.

Moravcsik, Andrew, In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union, in: *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40: (2002) 603-624.

Neunreither, Karlheinz, 'The European Parliament and National Parliaments: Conflict or cooperation?', *The Journal of Legislative Studies* 11:3 (2005) 466-489.

Radboud Universiteit, 'Kom op voor Europa' *De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, 1979.*, <https://www.ru.nl/cpg/honderd-jaar-nieuwe-kiezers-0/kom-europa-eerste-rechtstreekse-verkiezingen/>.

Reiding, Hilde, 'De teleurstellende Europese werkelijkheid', in: *Verloren Consensus* (Nijmegen 2013), 103-141.

Valla, Stephen, 'Newspapers', in: *Reading primary sources* (Londen 2009) 192-208.

Van Damme, Leon, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:3 (2012) 35-47.

Van Meurs, Wim, Hilde Reiding en Suzanne Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:3 (2015) 433-452.

Van Meurs, Wim e.a., *Europa in alle staten* (Nijmegen 2013).

Van Middelaar, Luuk, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin* (Deventer 2009).

Van Zon, Koen, *Assembly Required: Institutionalising Representation in the European Communities* (Nijmegen 2020).

## **Primair Bronmateriaal:**

### **Krantenartikelen:**

#### ***De Volkskrant:***

Europa, de Volkskrant (03 april 1976).

Europa blijft een ideaal, de Volkskrant (27 juni 1978).

Verkiezing Europees parlement ontmoet weinig enthousiasme, De Volkskrant (02 augustus 1978).

Europa over zijn tegenstrijdigheid, de Volkskrant (5 december 1978).

54 Europees Parlement vervreemd burger, de Volkskrant (23 januari 1979).

Belang verkiezingen voor Europa groot, de Volkskrant (24 februari 1979).

Nep-parlement, de Volkskrant (04 april 1979).

Krachtvoer voor een schildpad, de Volkskrant (8 mei 1979).

Bedrog, De Volkskrant (16 mei 1979).

Europese verkiezingen, de Volkskrant (6 juni 1979).

#### ***NRC Handelsblad:***

Europese verkiezingen, NRC Handelsblad (02 mei 1975).

Stemmen als Europeaan, NRC Handelsblad (03 oktober 1976).

Europees Parlement, NRC Handelsblad (10 juli 1976).

Europa, een werkelijkheid of een droom, NRC Handelsblad (20 juli 1976).

Europa's samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, NRC Handelsblad (12 augustus 1976).

Europese verkiezingen: veel rumoer voor weinig Parlement, NRC Handelsblad (06 juni 1977).

Europese parlement blijft roepende in de woestijn, NRC Handelsblad (12 maart 1979).

Europa vraagt revolutie van parlementariërs, NRC Handelsblad (23 maart 1979).

De Europese illusies en de ergernis van Den Uyl, NRC Handelsblad (09 mei 1979).

Europese samenwerking: kwestie van puur overleven, NRC Handelsblad (16 mei 1979).

Europa: kiezen voor een model van machtenscheiding, NRC Handelsblad (31 mei 1979).

Opkomst blijft achter bij waardering voor Europa, NRC Handelsblad (08 juni 1979).

Europees Parlement kan best vuist maken, NRC Handelsblad (16 juli 1979).

**De Telegraaf:**

De dringende noodzaak van Europa's eenmaking, De Telegraaf (14 april 1976).

Europese verkiezingen waard om eraan deel te nemen, De Telegraaf (30 mei 1979).

Europese verkiezingen III, De Telegraaf (7 juni 1979).

Het wordt hoog tijd voor een Europese Grondwet, De Telegraaf (22 juni 1979).

**Algemeen Dagblad:**

Europa tussen 'niets' en alles, Algemeen Dagblad (26 mei 1979).

Met zwaar geschut naar de stembus, Algemeen Dagblad (06 juni 1979).

Vondeling in Augustus weg als Kamervoorzitter, PvdA: tegelijkertijd van Europees en Nederlands parlement kan niet, Algemeen Dagblad (09 januari 1979).

**Overig:**

EPRS, A compendium of archival material: 40th Anniversary of the 1976 Act on Direct Elections to the European Parliament: *Conceptakte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement, door middel van rechtstreekse verkiezingen* (1974).

Stichting Reclame Code, Reclame Code Commissie, W.F. Dubois, L. Dommering-van Rongen, C.H.M. Wirtz, S.S.F. Hazewinkel, J. Terpstra – Openbare Aanbeveling t.a.v. klachten tegen publicatie: "Eindelijk krijgt U een stem in de toekomst van Europa" (Amsterdam, 12 april 1979).